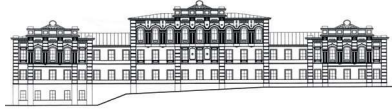

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ, ДОКТОРАНТІВ
ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХДАК
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ БАЛКАНІСТИКИ БОЛГАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
ПОЛЬСЬКЕ ТОВАРИСТВО НАУК

КУЛЬТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ХХІ СТОЛІТТЯ

**Матеріали міжнародної наукової
конференції молодих учених**

17–18 квітня 2025 р.

У 2 частинах

Частина 1

Харків, ХДАК, 2025

Друкується за рішенням ученої ради
Харківської державної академії культури
(протокол № 10 від 21.03.2025 р.)

Відповідальна за випуск:
Н. О. Рябуха

Редакційна колегія:

Рябуха Н., д-р мистецтвозн., доц., в.о. ректора ХДАК, голова оргкомітету;
Соляник А., д-р пед. наук, проф., проректор з наукової роботи ХДАК;
Василенко О., аспірант, голова Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених ХДАК (НТСА ХДАК);
Мачулін Л., канд. філос. наук, ст. викл., зав. редакційно-видавничого відділу ХДАК;
Афенченко Г., канд. соціол. наук, доц. ХДАК;
Бевз Н., канд. філос. наук, доц. ХДАК;
Бірюва О., канд. іст. наук., доц. ХДАК;
Борисова А., канд. психол. наук, нач. відділу міжн. зв'язків, доц. ХДАК;
Булах Т., д-р наук із соц. комунікацій, доц. ХДАК;
Воскобойнікова Ю., д-р мистецтвозн., проф. ХДАК;
Гіголаєва-Юрченко В., канд. мистецтвозн., ст. викл. ХДАК;
Коновалова І., д-р мистецтвозн., доц., зав. каф. теорії та історії музики ХДАК;
Коржик Н., канд. наук із соц. комунікацій, доц., декан факультету культурології та соціальних комунікацій ХДАК;
Косачова О., канд. наук із соц. комунікацій, доц. ХДАК;
Лисенкова В., д-р філос. наук, доц., зав. каф. мистецтвознавства ХДАК;
Любченко О., студ. ХДАК;
Мірошниченко В., канд. культурології, ст. викл. ХДАК;
Мостова І., канд. мистецтвозн., доц., декан факультету хореографічного мистецтва ХДАК;
Попова-Коряк К., канд. юрид. наук, ст. викл. ХДАК;
Радько О., канд. психол. наук, доц. ХДАК;
Рибалко С., д-р мистецтвозн., проф. ХДАК;
Фесенко І., канд. філол. наук, доц. ХДАК;
Шарпило М., аспірант ХДАК;
Шелестова А., канд. наук із соц. комунікацій, доц. ХДАК.

К 90   Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.
конф. молодих учених, 17–18 квітня 2025 р. У 2 ч. Ч. 1 / За ред. Н. Рябухи та
ін. — Харків : ХДАК, 2025. — 236 с.

УДК [008+316.77] (063)

українських студій Ольберського університету — Canadian Institute of Ukrainian Studies, CIUS), у якому співрозмовниками подкастера є директори та провідні співробітники низки найбільш популярних та розвинutih українських музеїв.

У Республіці Болгарія прикладом такої комунікаційної діяльності стала система подкастів, підготовлених співробітниками Інституту балканістики з Центром тракології БАН. Проект отримав назву «Да поговорим за Балканите» і реалізується за активного сприяння співробітників секції «Дигітальна культурна спадщина» ІБЦТ БАН. Пілотний проект подкастів ІБЦТ побачив світ у листопаді 2021 р. Відтоді й до сьогодні, тобто вже три роки поспіль, колектив секції «Дигітальної культурної спадщини» зустрічається з цікавими людьми, науковими експертами й діячами культури та мистецтва. Темою їхньої розмови є культурна спадщина Балкан, історія та культура народів цього регіону, міжнародні культурні зв'язки, освіта, характер музейних колекцій і наповнення архівних фондів. Файли із записаними бесідами викладаються на платформи Spotify, Apple Podcasts, Podcast Addict, Podchaser, Pocket Casts, Deezer, Listen Notes, Player FM, Podcast Index і RSS Feed та можуть бути доступні для прослуховування в будь-який зручний для користувачів час.

Окремою темою подібних інтерв'ю стало становище українських біженців у країнах Балканського регіону, питання про збереження української етнічності в іншоетнічному культурному середовищі, можливості та перспективи культурних взаємовпливів. Самостійним напрямом таких подкастів може бути питання про збереження наукової та культурної інформації, що реалізується у форматі конференцій з балканської й української історії. Подібні конференції неодноразово проводилися на базі Інституту історії БАН (наприклад, Одинадцяті Дринівські читання, Кирило-Мефодіївські читання), на базі Інституту балканістики з Центром тракології БАН ("Modern and contemporary culture: research, heritage protection, socialization") та багато інших.

Таким чином, сучасна система подкастів здатна серйозно вплинути на характер комунікації в музеї та з часом стати однією з сучасних форм дигітального збереження нематеріальної культурної спадщини.

Ю. Нікольченко

БИТВА ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ У МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК ІГОРЯ СВЕШНІКОВА

J. Nikolchenko

THE BATTLE OF BERESTETCHKO IN THE MUSEUM PRACTICE OF DOCTOR OF HISTORICAL SCIENCES IHOR SVIESHNIKOV

19 жовтня 2025 р. виповниться 110 років від дня народження відомого українського вченого — археолога, історика, музеєзнавця і краєзнавця, доктора історичних наук Ігоря Свешнікова. Його доміантним науковим інтересом, як археолога, понад 45 років залишався один із найскладніших, найбільш суперечливих етапів в давній історії України — III–II тис. до н.е.

Наукова спадщина Ігоря Свешнікова яскраво вирізняє його творчість тим, що він вибудовував схему своїх досліджень (від первісної археології України до історії українського козацтва) на прагненні пізнавати і оцінювати українську історію і культуру в органічному взаємозв'язку матеріальних, духовних чинників, взаємовпливів загальноєвропейських і регіональних ознак, неупередженої

порівняльної оцінки цивілізацій та альтернатив їхнього історичного і культурного розвитку.

Багаторічні розкопки пам'яток різних хронологічних періодів історії і культури України проводились Ігорем Свешніковим паралельно з дослідженням поля Берестецької битви 1651 р., що увійшла в історію України як драматична подія Національно-визвольної війни 1648–1658 рр. Роботи археологічних експедицій Рівненського обласного краєзнавчого музею (далі: РОКМ), а потім Державного (з 2008 — Національного) історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» (далі: НІМЗ) під керівництвом Ігоря Свешнікова з 1970 по 1994 р. були першою в Україні блискучою практикою дослідити археологічними методами територію масштабної битви Нового часу Європи.

У 1970 р. Ігор Свешніков розпочав роботу археологічної експедиції РОКМ на полі Берестецької битви з поглибленої розвідки всієї території, на якій відбувалися події червня-липня 1651 р. поблизу сіл Пляшева, Острів і Солонів (сучасний Дубенський район Рівненської області). Стаціонарні розкопки пам'ятки поєднувались ученим з розвідувальними роботами, вивченням вітчизняних, зарубіжних писемних і наративних джерел.

Зіставлення відомих історичних фактів та проведені Ігорем Свешніковим картографування знахідок дозволили з'ясувати багато проблемних питань, пов'язаних не тільки з подіями безпосередньо на полі битви, а й з особливостями матеріальної і духовної культури українського козацтва, селянства, міщанства й духовенства в середині XVII ст., трактуванням тактичних ходів головнокомандуючих та окремих епізодів тощо.

Завдяки археологічному матеріалу, що був зіставлений з документальними, наративними та іконографічними джерелами і планом битви, складеним у 70-х роках XVII ст. у Західній Європі, Ігорю Свешнікову вдалося відтворити порядок розміщення козацьких військ і селян-повстанців на місці битви і тактику, застосовану Богданом Хмельницьким під Берестечком. Вони дали позитивні результати: шляхетським військам не вдалося перемогти козаків на початку битви 30 червня, і якби не підступна втеча татарської орди з лівого флангу козацько-селянського війська, битва під Берестечком, поза сумнівами, у черговий раз завершилась би перемогою козацько-селянської армії.

Під час розкопок місця козацької переправи було досліджено понад 2,5 га суцільної площі, на якій виявлено останки загиблих козаків та понад 5 тис. унікальних достовірних козацьких речей, конкретно датованих днем загибелі козацько-селянського табору — 10 липня 1651 р. Були встановлені шляхи відступу козацько-селянських військ із оточеного табору. Антропологічний матеріал, здобутий на переправі, слугував підґрунтям для науково обґрунтованих скульптурних реконструкцій портретів окремих учасників битви.

Результати розкопок дозволили взяти під сумнів твердження польських учасників битви щодо «нищівної поразки» козацьких військ під Берестечком і загибелі під час захоплення табору 10 липня 1651 р. до 30 тис. козаків і селян. На думку Ігоря Свешнікова, підтриману провідними вітчизняними дослідниками історії українського козацтва, втрати козацьких військ не були катастрофічними і складала 6–8 тис. вояків.

Після зради татар і захоплення ними у полон Богдана Хмельницького, козаки в повному бойовому порядку перейшли до лівого берега Пляшівки, де побудували

новий укріплений табір і переправи через річку і болото. Протягом десяти днів шляхта не мала змоги здобути цей табір, і лише трагічна випадковість призвела до поразки козацько-селянського війська. Результати розкопок, ретельна камеральна робота та всебічна науково-дослідницька діяльність дозволили Ігорю Свешнікову відкрити невідомі сторінки з козацького військового спорядження, побуту і духовної культури.

Вагому частку знахідок біля козацької переправи становили вироби зі шкіри та дерева, зокрема близько 20 екземплярів шкіряних чобіт. Наприкінці 1971 р. Ігорем Свешніковим та керівництвом РОКМ (директор: Василь Сидоренко) розпочався інтенсивний пошук методів консервації і реставрації означених речей з козацької переправи. Розглядалися варіанти з використанням методик консервації та реставрації давніх виробів зі шкіри та дерева Проблемної лабораторії модифікації деревини Білоруського технологічного інституту та Ермітажу. Співробітники лабораторії рекомендували використовувати фенолспирти або консервувати дрібні речі, проварюючи їх у розчині цукру, що було досить зручно у польових умовах. Цей метод дозволив на початковому етапі ефективно консервувати дерев'яні вироби з козацької переправи.

На той час у СРСР тільки реставратори Ермітажу ефективно працювали з «археологічною шкірою». Серед зразків, представлених РОКМ для реставрації, були три чоботи і кілька дрібних шкіряних речей. На початку 70-х рр. оригінали шкіряних чобіт XVII ст. були представлені лише поодинокими екземплярами в музеях Німеччини, Франції, Польщі.

На дослідженій території козацької переправи вони належали до найчисленніших знахідок. Проте методи консервації і реставрації виробів з дерева та шкіри, запропоновані на той час фахівцями-реставраторами, мали істотні недоліки. Використання фенолспиртів було розраховане на проведення консервації археологічного дерева у великих об'ємах із використанням промислових технологій і трудомістких процесів. А проварювання в цукрі дерев'яних предметів дещо змінювало їхній початковий вигляд. Щодо методу фахівців із Ермітажу реставрації виробів із шкіри, то він хоча й визнавався на той час прогресивним, але був досить складним, затратним і не завжди ефективним.

Ці обставини, а також необхідність термінової консервації артефактів із козацької переправи спонукали Ігоря Свешнікова особисто вирішувати цю проблему. За короткий час він розробив власну методику консервації та реставрації виробів із дерева та шкіри. Вона була настільки універсальною, ефективною і доступною, що дозволяла вже після завершення чергового польового сезону оперативно проводити реставраційні роботи на високому науковому і професійному рівні. Вироби зі шкіри і дерева, реставровані ученим, практично не втрачали початкового вигляду й зберігали необхідний фізичний стан.

Усі реставровані речі з козацької переправи поля Берестецької битви становлять колекцію оригінальних унікальних речей, що належали різним суспільним групам і відображають матеріальну й духовну культуру населення України середини XVII ст. Вони абсолютно датовані 10-им липня 1651 р.! Це, у свою чергу, дозволяє більш достовірно відтворити реалії середини XVII ст., тоді як відомі нечисленні описи козаків у записках сучасників є короткими, недостатніми, іноді, фантастичними.

Реставровані Ігорем Свешніковим предмети озброєння і військового спорядження, побуту і культури українських козаків і селян утворили основу

унікальних експозицій Державного (з 2008 р. — Національного) історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» в с. Пляшева та Рівненського обласного краєзнавчого музею. Вони є еталоном для порівняння та абсолютного датування відповідних артефактів і колекцій не тільки в Україні, а й за її межами.

У РОКМ зберігається 2723 предмети, знайдені експедицією Ігоря Свешнікова; в НІМЗ — понад 1000; в Державному історико-культурному заповіднику о. Хортиця — 110; в Національному історико-культурному заповіднику «Гетьманська столиця» у м. Батурин Ніжинського району Чернігівської області — 91; в Національному музеї історії України — 17.

У 1992 р. Ігор Свешніков завершив роботу над монографією «Битва під Берестечком», яка цього ж року була надрукована у Львові у видавництві «Світ». У книзі здійснений унікальний науковий підхід щодо студіювання важливих проблем, які всебічно розкривають панораму героїчного життя українського народу в драматичному епізоді його історії, яким була Берестецька битва.

Після раптової смерті Ігоря Свешнікова 20 серпня 1995 р. під час розкопок на території Дубенського замку, дослідження поля Берестецької битви продовжувала археологічна експедиція Державного заповідника «Поле Берестецької битви» під керівництвом доктора історичних наук Богдана Прищепи.

У науково-допоміжному бібліографічному покажчику «Ігор Свешніков — археолог, історик, краєзнавець» (до 100-річчя від дня народження) повністю представлена наукова спадщина вченого, що складає 205 найменувань, серед яких битви під Берестечком присвячено 52.

Предмети колекції, що сформувалась, завдячуючи плідній роботі археологічної експедиції РОКМ під керівництвом Ігоря Свешнікова, демонструвались на виставках у Ванкувері та Кракові, музеях Дніпра, Києва, Львова, Луцька, Харкова. Інтерес до неї підкреслює значення тієї подвижницької праці, яку здійснив Ігор Кирилович та його колеги збираючи, зберігаючи та вивчаючи матеріали про Берестецьку битву.

У 1997 р. побачила світ колективна праця відомих українських учених «Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII століть». Вона була підготовлена на основі опрацьованих писемних і речових матеріалів в українських і зарубіжних зібраннях. Серед авторів книги — Ігор Свешніков, перу якого належать розділи, що характеризують знаряддя праці, одяг, особисті і побутові речі козаків, а також їхнє озброєння. Основою для написання розділів слугували матеріали колекцій РОКМ і НІМЗ з розкопок поля Берестецької битви.

Необхідно відзначити і напрацювання рівненських дослідників: завідувача кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, професора Володимира Виткалова та доцентки цієї кафедри Тетяни Пономарьової — укладачів хрестоматії «Берестецька битва мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І. К. Свешнікова» (2005 р.) та директора РОКМ Олександра Булиги і Тетяни Пономарьової — авторів монографії «Переправа незабуття. Історія однієї експедиції» (2014 р.).